

σχολεῖον. Τὰ συμπληρωτικά μαθήματα δὲν ὀρίζονται ἐν τοῖς νομοσχεδίοις, ἀφήνεται δ' ἡ ἐλευθερία, ὅπως ὀρίζη ταῦτα τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἀναλόγως πρὸς τὴν «ὕπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ἐπιβαλλομένην ἀνάγκην τῆς προσκλήσεως γνώσεων καὶ τῆς καλλιέργειας δεξιοτήτων ἐχουσῶν ἀμεσώτεραν σχέσιν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀσκούμενα ἔργα».

Τὸ νομοσχέδιον τοῦ 1927 ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἑφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως ὑπ' ἀριθ. νόμου 3438. Κατὰ τὸ βον ἄρθρον αὐτοῦ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἡ διδασκαλία γίνεται διὰ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, εἰς τὴν ε'. καὶ στ'. τάξιν ὅμως αὐτοῦ διδάσκεται καὶ ἡ καθαρεύουσα ἐπὶ 3—4 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Ἐν δὲ τῷ 7ῳ ἄρθρῳ αὐτοῦ δίδεται ὁ ὀρισμὸς τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐν τῇ αἰτιολογικῇ ἐκθέσει ἐκτιθέμενα.

Τοῦ 1929 ὁ νόμος, ὁ νῦν ἔτι ἰσχύων, ὥρισεν ὡς ἑξῆς τὰ διδασκόμενα ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις μαθήματα· α) θρησκευτικά, β) νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα, γ) πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, δ) στοιχειώδους γεωμετρία, ε) ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ κυριώτατα τῆς παγκοσμίου, στ) γεωγραφία, ζ) στοιχεῖα φυσικῆς ἱστορίας, φυσικῆς καὶ χημείας μετ' ἐφαρμογῶν εἰς τὴν ὑγιεινὴν, τὴν γεωργίαν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, η) ὥδική, θ) καλλιγραφία, ι) ἰχνογραφία, ια) χειροτεχνία καὶ ιβ) γυμναστική. Ἀκριβῶς τοῦτέστι τὰ ἴδια μὲ τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τῶν νομοσχεδίων τοῦ 1913, ἀπὸ τῶν ὁποίων διαφέρουν κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐνῶ αὐτὰ προνοοῦν καὶ περὶ συμπληρωματικῶν ὑποχρεωτικῶν μαθημάτων, διδασκομένων μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τοῦ ἑξαετοῦς δημοτικοῦ σχολείου, τοῦ 1929 ὁ νόμος δημιουργεῖ τὰ κατώτερα ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ φοιτοῦν οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν διατηρεῖται μέχρι σήμερον τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου 3438 δημιουργηθὲν καθεστῶς, ἥτοι ἡ μὲν δημοτικὴ διδάσκεται εἰς πάσας τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἡ δὲ καθαρεύουσα μόνον εἰς τὴν ε'. καὶ στ'. τάξιν ἐπὶ 3—4 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Εἶναι καταφανὲς ἡ σύγχυσις, εἰς ἣν ρίπτονται οἱ μαθηταὶ τῆς ε'. καὶ στ'. τάξεως. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημοτικὴν διδά-

σκονταί καὶ τὴν καθαρεύουσαν. Τὴν αὐτὴν λέξιν, ἐνῶ γνωρίζουν ἄλλως ἐκ τῆς δημοτικῆς, τὴν διδάσκονται ἄλλως εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Ἄλλαι καταλήξεις, ἄλλαι κλίσεις, ἄλλη σύνταξις εἰς τὴν μίαν, ἄλλη εἰς τὴν ἄλλην. Ἐν τούτοις τὸ σύστημα τοῦτο ὅσονδῆποτε καὶ ἂν εἶναι κακόν, εἶναι ἀναγκαῖον. Ὅπως ἐπανειλημμένως ἐλέχθη, ἡ καθαρεύουσα κατέχει ἀκόμη ἀρκετὸν μέρος τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καὶ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διδασκαλία τῆς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἴσως θὰ ἐγίνετο ὀλιγώτερον τὸ κακόν, ἂν ἦτο ἐπταετῆς ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ὅποτε θὰ ἠδύνατο νὰ διδάσκηται ἡ καθαρεύουσα μόνον εἰς τὴν ζ' τάξιν καὶ οὕτω θ' ἀπεφεύγετο ἡ σύγχυσις τῶν μαθητῶν.

3. Προγράμματα μαθημάτων.—Μέχρις τοῦ 1881 δὲν ὑπῆρχε πρόγραμμα μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ διδασκαλία ἐγίνετο ὅπως ἕκαστος διδάσκαλος ἤθελε καὶ καθ' ἣν ὥραν ἤθελε, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ὁδηγοῦ τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, τὸν ὁποῖον ὅμως ἕκαστος ἠλλοίωνε κατὰ τὰς ἀντιλήψεις του. Πρόγραμμα δὲν ὑπῆρχε, ἐπιθεωρηταὶ πρὸς καθοδήγησιν τῶν διδασκάλων δὲν ὑπῆρχον, οἱ διδάσκαλοι ἦσαν ἀμόρφωτοι· εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς τοιαύτης διδασκαλίας. Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόγραμμα δὲν ἔδιδε τόσην σημασίαν. Θὰ ἠδύνατο ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ δώσῃ ὁδηγίας τινάς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἔπραξε. Ἡ μόνη σχετικὴ ἐπέμβασις τοῦ Ὑπουργείου εἶναι μία ἐγκύκλιος τῆς 9 Ἰουνίου 1855 ὑπ' ἀριθ. 2389, ἥτις ὅμως ἀφορᾷ μᾶλλον εἰς τὰς ὥρας ἐργασίας τῶν διδασκάλων παρὰ τὸ πρόγραμμα. Δι' αὐτῆς ἀνετίθετο εἰς τοὺς διδασκάλους, τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τὸ ἴδιον σχολεῖον «πρὸς ἀποφυγὴν ἀπάσης τοῦ λοιποῦ λογοτριβῆς» νὰ συντάξουν τῇ συμπράξει τῆς ἐφορευτικῆς ἐπιτροπῆς πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον νὰ κανονίζῃ ἀκριβῶς τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας καὶ τὸ μέρος αὐτῆς, ὅπερ ἀνήκει εἰς ἕκαστον τῶν διδασκάλων. Εἰδικῶς διὰ τὴν γραμματικὴν τὸ διάταγμα τῆς 23 Ἰουλίου 1856 «περί τινων τροποποιήσεων ἐπὶ τοῦ ὁδηγοῦ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς» καθορίζει, ὅτι οὕτω διδάσκεται μὲν ὑποχρεωτικῶς εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων, «ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῆς α'· μέχρι τῆς η' προεισαγωγικῶς καὶ ἐπομένως ἄνευ τύπων

πρὸς ἐκμάθησιν τακτικὴν καὶ γραπτὴν, δι' ἀναπτύξεως δὲ μόνον μερικῶς τοῦ διδασκάλου καὶ κατὰ τὴν περὶ ἀναπτύξεως ἰδεῶν τρόπον ἐν γένει· ἀπὸ δὲ τοῦ β' ἢ τοῦ α' (κατ' ἐκλογὴν τοῦ διδασκάλου) τμήματος τῆς η' ἄρχεται καὶ διαρκῶς προβαίνουσα ἐπὶ τὸ συνθετικώτερον εἰς ἀπάσας τοῦ συνδιδακτικῆς τὰς τάξεις ἢ γραπτὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς, ἢ τῶν τύπων δηλονότι».

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1880 γενομένην μεταβολὴν τοῦ συστήματος τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ ἀπὸ ἀλληλοδιδακτικοῦ εἰς συνδιδακτικόν, ὅτε καὶ ἀπεκρυσταλλώθησαν αἱ τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰς τέσσαρας, ἐξεδόθησαν τῇ 15 Φεβρουαρίου 1880 ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων Δ. Γ. Πετρίδου, ἐπικυρωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ Ν. Παπαμιχαλοπούλου «Στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγαί τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις», αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον ἐπίσημον πρόγραμμα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Ἐν αὐταῖς, ἀρ. οὗ κατ' ἀρχὰς τίθεται ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου καὶ τὰ καθήκοντα τῶν διδασκάλων, ἀκολουθεῖ ἡ διδακτέα ὕλη ἐξ ἐκέστου τῶν μαθημάτων ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀνολυτικώτερον.

Διὰ τῶν πρακτικῶν τούτων ὁδηγιῶν κατανέμονται ὡς ἀκολουθῶς τὰ μαθήματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου:

Ἐκ τῶν 12 ὥρῶν τῶν Ἑλληνικῶν δύο καθ' ἑβδομάδα διετίθεντο διὰ καλλιγραφικὰς ἀσκήσεις. Διὰ τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας δὲν ὠρίσθησαν ἰδιαίτεροι ὥραι, «διότι δυνατόν αἱ στοιχειώδεις τῆς φυσικῆς ἱστορίας γνώσεις νὰ μεταδίδωνται διὰ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων καὶ διὰ τῆς πραγματογνωσίας εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις».

Ἱερά. Εἰς μὲν τὰς δύο κατωτέρας τάξεις ἐδιδάσκοντο ἄνευ βιβλίου κατ' ἀφήγησιν τοῦ διδασκάλου ἱστορίαι κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ἐν δὲ τῇ γ' ἐπίσης ἱστορίαι τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἐκ βιβλίου. Εἰς τὴν δ' τάξιν δύο μὲν ὥρας καθ' ἑβδομάδα ἐδιδάσκετο ἡ Ἱερά Κατήχησις, προηγουμένης τῆς Ἑρμηνείας τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τῆς Κυριακῆς Πρσευχῆς καὶ τῶν Μυστηρίων, ἅπαξ δὲ καθ' ἑβδομάδα περικοπαὶ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἢ τῶν πράξεων καὶ ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων. Οἱ μαθηταὶ ἐκάστης

Διδακτέα μαθήματα	Ὑποκατάστημα διδασκαλίας ἐκάστης τάξεως καθ' ἑβδομάδα				Σύνολον
	Α'.	Β'.	Γ'.	Δ'.	
Ἱερὰ μαθήματα (Ἱερὰ ἱστορία, Ἱερὰ κατήχησις, ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς).	3	3	3	3	12
Ἑλληνικά (πραγματογνωσία, ἀνάγνωσις, γραφή, γραμματική)	12	12	12	12	48
Ἀριθμητική καὶ στοιχεῖα γεωμετρίας	5	5	5	5	20
Ἰχνογραφία	—	—	3	3	6
Στοιχειώδης φυσικὴ ἱστορία	—	—	—	—	—
Γεωγραφία	—	—	3	3	6
Ἑλληνικὴ ἱστορία	—	—	2	3	5
Φωνητικὴ μουσικὴ	2	—	2	2	6
Γυμναστικὴ	—	2	2	2	6
Ἐν ὅλῳ	22	22	32	32	109

τάξεως ὥφειλον νὰ ἀποστηθίζουν ὠρισμένας προσευχάς, ἀπαγγελ-
 λομένας ἐν ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τοῦ πρὸ μεσημβρίας καὶ μετὰ μεσημ-
 βρίαν μαθήματος ὑφ' ἑνὸς τῶν μαθημάτων. Ὡς σκοπὸς τῆς διδα-
 σκαλίας τῶν Ἱερῶν μαθημάτων ὠρίζετο οὐχὶ ἡ ψιλὴ μετάδοσις τῶν
 θρησκευτικῶν γνώσεων, «ἀλλ' ἡ δι' αὐτῆς ἐξέγερσις ἐν τῇ ψυχῇ τῶν
 παίδων ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ μάλιστα ἡ διά-
 πλασις ἀκραιφνοῦς χριστιανικοῦ χαρακτῆρος... Οὐσιῶδες ἐν τῇ
 διδασκαλίᾳ τοῦ Ἱεροῦ μαθήματος εἶναι νὰ ἐννοηθῇ καὶ νὰ ἐγχαρά-
 χθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν παίδων ἀνεξιτήλως, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι
 εἴμεθα ἀδελφοί, ὀφείλοντες πρὸς ἀλλήλους θερμὴν ἀγάπην ὡς τέκνα
 τοῦ Οὐρανίου Πατρός, φιλοστόργως προνοοῦντος περὶ ἡμῶν καὶ
 παρέχοντος ἡμῖν πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ ἀπαιτοῦντος παρ' ἡμῶν τὴν
 ἠθικὴν τελειότητα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν του».

Ἑλληνικά. Ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Εἰς τὴν α'. τάξιν ἀσκοῦνται
 οἱ μαθηταὶ ν' ἀναγινώσκουν ὀρθῶς λέξεις δηλωτικὰς ἐννοιῶν, διὰ

τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἢ πραγματογνωσίας, καὶ μικρὰς προτάσεις, ὧν τὸ νόημα ἔχει ἐρμηνευθῆ πρότερον καὶ ἐχουσῶν πρὸς ἀλλήλας λογικὸν εἶρμόν καὶ σκοπὸν μορφωτικὸν καὶ νὰ γράφουν τὰ συνήθη καὶ τὰ κεφαλαῖα γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου καὶ ν' ἀντιγράφουν λέξεις ἀπὸ τοῦ μελανοπίνακος ἢ ἀπὸ παραδείγματος λέξεις. Πρὸς τοῦτο «ὁ διδάσκαλος κατὰ τὰς δέκα πέντε ἢ καὶ πλείους πρώτας ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου διηγεῖται εἰς τοὺς νεήλυδας παῖδας τερπνὰς τινὰς καὶ συντόμους διηγήσεις σχετικῶς πρὸς τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας ἢ καὶ παραμύθια διδακτικὰ καὶ ἠθικὰ διὰ προτάσεων ἀπλῶν καὶ παρατακτικῶν καὶ διὰ λέξεων εὐκαταλήπτων διεγείρουσῶν ἐν τῇ ζωηρᾷ αὐτῶν φαντασίᾳ τὰς εἰκόνας τῶν περὶ ὧν ἡ διήγησις χαρακτήρων καὶ συμβεβηκότων, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται αἱ ἠθικαὶ σχέσεις τῶν προσώπων. Εἶτα διὰ καταλήλων ἐρωτήσεων ὁ διδάσκαλος προκαλεῖ τινὰ τῶν μαθητῶν νὰ διηγηθῇ τὴν διηγηθεῖσαν ταύτην διήγησιν δι' ἰδίων λέξεων, ἐξαναγκάζων αὐτὸν δι' ἐρωτήσεων νὰ συμπληροῖ τὰς τυχόν ἐλλιπῶς ἐκφερομένους παρ' αὐτοῦ προτάσεις. Μετὰ δέκα ἢ καὶ πλείονα τοιαῦτα μαθήματα ὁ διδάσκαλος ἄρχεται ν' ἀσκῇ τοὺς παῖδας νὰ διακρίνωσι τὰς προτάσεις, εἶτα τὰς λέξεις, ἐξ ὧν ἡ πρότασις, εἶτα τὰς συλλαβάς, ἐξ ὧν ἡ λέξις καὶ εἶτα τὰς στοιχειώδεις φωνάς, ἐξ ὧν ἡ συλλαβή, ἥτοι τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, λαμβάνων τὰς προτάσεις ἐκ τῆς διηγήσεως». Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα οἱ μαθηταὶ ἀσκοῦνται νὰ γράφουν στοιχειώδεις ὀριζοντίας καὶ καθέτους γραμμάς, ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν ὁποίων θὰ σχηματίζονται κατόπιν τὰ γράμματα. Κατόπιν ἄρχεται ἡ διδασκαλία τῆς κατὰ φωνὴν ἀναγνώσεως, ἣτις συνίσταται «εἰς τὴν ἀσκησιν πρὸς ὀρθὴν καὶ εὐχερῇ σύνδεσιν τῶν δύο ἀντιλήψεων, τῆς διὰ τῆς ὁράσεως, ἥτοι τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων πρὸς τὴν διὰ τῆς ἀκοῆς προσπίπτουσαν φωνὴν αὐτῶν». Ἀφοῦ δὲ ἀσκηθῇ ὁ μαθητὴς ἐπαρκῶς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν λέξεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντοῦν πάντα τὰ γράμματα καὶ αἱ δίφθογγοι καὶ αἱ διάφοροι πλοκαὶ τῶν συμφώνων καὶ συνηθίσῃ νὰ διακρίνῃ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, ἄρχεται ἡ ἀνάγνωσις μικρῶν διηγημάτων εἰς ἀπλᾶς προτάσεις. Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα καὶ καθ' ὠρισμένους ὥρας ὁ μαθητὴς πρὸς

ἄσκησιν εἰς τὴν γραφὴν ἀντιγράφει εἰς τὴν πλάκα τοῦ λέξεις, τὰς ὁποίας προηγουμένως ὁ διδάσκαλος εἶχε γράψει καλλιγραφικῶς ἐπὶ τοῦ μελανοπίνακος, βραδύτερον δὲ καὶ προτάσεις.

Εἰς τὴν β' τάξιν ἀναγινώσκονται κατάλληλα τεμάχια ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, ἀποτελοῦντα ἐνιαῖον ὅλον, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύονται. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραφὴν οἱ μαθηταὶ ἀσκοῦνται ἀντιγράφοντες ὠρισμένους ἐκλεκτὰς προτάσεις ἐκ τῶν ἀναγνωσθεισῶν.

Εἰς τὴν γ' τάξιν ἡ διδασκαλία γίνεται ἐκ τοῦ οἰκείου ἀναγνωστικοῦ, ἀσκουμένων κυρίως τῶν μαθητῶν εἰς αὐτενέργειαν, ἥτοι εἰς τὸ νὰ ἀντιλαμβάνονται ἀβοήθητοι τὸ ἀναγινωσκόμενον. Ἐν τῇ γραφῇ ἀσκοῦνται ἅφ' ἐνὸς μὲν ἀντιγράφοντες ὠρισμένα τεμάχια ἐκ τῶν ἐρμηνευθέντων πρότερον, ἅφ' ἑτέρου δὲ γράφοντες καθ' ὑπογόρευσιν. Διδάσκονται δὲ συγχρόνως τὰ περὶ στίξεως, τόνων κλπ.

Εἰς τὴν δ' τάξιν ἀναγινώσκονται καὶ ἐρμηνεύονται τεμάχια ἐκ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐκ μεταφράσεως τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, σκοπούμενης κυρίως τῆς ἀσκήσεως εἰς αὐτενέργειαν καὶ τῆς μεταδόσεως μορφωτικῶν γνώσεων. Ἐν τῇ γραφῇ ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ εἰς αὐτενέργειαν, ὑποχρεούμενοι νὰ συντάττουν περιλήψεις ἢ μετασχηματισμοὺς τῶν ἐκάστοτε ἀναγινωσκομένων.

Ἐκ τῆς γραμματικῆς εἰς τὴν α' καὶ β' τάξιν ὁ μαθητὴς διδάσκεται κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως τὰ τοῦ συλλαβισμοῦ, τὴν διαίρεσιν τῶν γραμμάτων, τὰς διφθόγγους, τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰ τῆς στίξεως, τὰ βραχέα, τὰ μακρὰ καὶ ἀσκοῦνται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν οὐσιαστικῶν, τῶν ἐπιθέτων, τῶν ρημάτων πρακτικῶς καὶ διὰ παραδειγμάτων. Εἰς τὴν γ' τάξιν ἀσκοῦνται εἰς τὸ νὰ διακρίνουν τὰ μέρη τοῦ λόγου, νὰ κλίνουν ὀνόματα, νὰ διακρίνουν τὰ οὐσιαστικὰ τῶν ἐπιθέτων καὶ τοὺς βαθμοὺς αὐτῶν, τὰς ἀντωνυμίας καὶ νὰ κλίνουν ἐξ αὐτῶν τὰς συνήθεις ἐν τῇ καθομιλουμένῃ γλώσσῃ. Καὶ εἰς τὴν δ' τάξιν ἀσκοῦνται νὰ κλίνουν ῥήματα, νὰ διακρίνουν τὸν χρόνον αὐτῶν κλπ.

Ὡς σκοπὸν τῆς ἀναγνώσεως αἱ πρακτικαὶ ὁδηγαί εἴθετον «τὴν ἑξιν τοῦ εὐχερῶς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ὀρθῶς καὶ ἀπταιστῶς συνδέειν καὶ ἀπαγγέλλειν τὰ ὁρατὰ σημεῖα τῶν λέξεων

παρακολουθοῦντος τοῦ νοῦ καὶ κατανοοῦντος τὰ ἀπαγγελλόμενα ὡς ἐνόει ταῦτα ὁ γράψας», ὡς σκοπὸν δὲ τῆς γραμματικῆς οὐχὶ «τὴν ὑπὸ τῶν παίδων ἀπομνημόνευσιν τῶν ξηρῶν τύπων καὶ πλήθους κανόνων τεχνολογικῶν καὶ ἐξαιρέσεων, ἀλλὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἄσκησιν αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐκφέρωσιν ὀρθῶς καὶ κανονικῶς ἐν γραπτῷ καὶ προφορικῷ λόγῳ τὰ αἰσθήματα καὶ διανοήματα αὐτῶν».

Ἀριθμητική. Εἰς τὴν α' τάξιν διδάσκονται αἱ σχέσεις τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τῆς μονάδος μέχρι τοῦ 20 καὶ ἡ πρόσθεσις καὶ ἡ ἀφαίρεσις. Εἰς τὴν β' τάξιν λαμβάνεται ὡς ἀριθμητικὸν ὄριον τὸ 100 καὶ ἀσχοῦνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἀρίθμησην καὶ τὰς τέσσαρας ἀπλᾶς πράξεις μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τούτου. Εἰς τὴν γ' τάξιν μετὰ σύντομον ἐπανάληψιν τῶν εἰς τὴν β' διδαχθέντων διδάσκεται ἡ ἀρίθμηση ἀπὸ τοῦ 100 μέχρι τοῦ 1000 καὶ ἡ διαίρεσις διψηφίων διὰ μονοψηφίων. Εἰς τὴν δ' τάξιν διδάσκονται αἱ τέσσαρες πράξεις τῶν ἀκεραίων διὰ πολυψηφίων ἀριθμῶν καὶ ἐκ τῶν κλασμάτων τὰ στοιχειωδέστερα, πρὸς δὲ τὰ περὶ συνήθων μέτρων καὶ σταθμῶν καὶ ἰδίᾳ τὸ δεκαδικὸν σύστημα καὶ τὰ περὶ διαιρέσεως τοῦ χρόνου, ἥτοι ἡμέρα, νύξ, ὑποδιαίρέσεις τῆς ὥρας, ἐβδομάς, μῆν, ἔτος, ἐποχὰί τοῦ ἔτους κλπ.

Ὡς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἀριθμητικῆς ἐτίθετο «ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἄσκησις τῆς διανοίας διὰ τῶν λογιστικῶν σχέσεων, ὥστε νὰ νοῇ ὀρθῶς καὶ νὰ διατυπώνη τὰ νοήματά του καθαρῶς καὶ καὶ κανονικῶς ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ, τὴν κανονικὴν τῆς κρίσεως καὶ τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ ὁδὸν ἀκολουθῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀπόκτησις τῆς λογικῆς ἐμπειρίας τῆς τοσοῦτω χρησίμου ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ».

Γεωγραφία. Κατ' ἀρχὰς διδάσκεται ἡ γεωγραφία τῆς χώρας, ἐν ἣ οἰκοῦσιν οἱ μαθηταί, κατόπιν δὲ ἡ φυσικὴ διαίρεσις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς. Ἐν τῇ δ' τάξει διδάσκεται λεπτομερῶς ἡ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, μετ' αὐτῆς δὲ οἱ γενικώτεροι χαρακτη-
ρες τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν καὶ τὰ κυριώ-
τερα περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἐν τῷ Κράτει ἐξουσιῶν. Μετὰ ταύτην ἡ γεωγραφία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ λεπτομερέστερον αἱ ἐν αὐταῖς Ἑλληνικαὶ χῶραι, κατό-

πιν δὲ ἡ γεωγραφία τῶν λοιπῶν Κρατῶν τῆς Εὐρώπης συνοπτικῶς καὶ τέλος τὸ σφαιροειδὲς τῆς γῆς, ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς μεγάλα τμήματα ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, τὸ περὶ σχετικῆς προόδου ἑκάστης ἡπείρου ὡς πρὸς τὸν πολιτισμόν, τὰ περὶ κινήσεως τῆς γῆς, οἱ κυριώτεροι πλανῆται καὶ οἱ κυριώτεροι ἄστεριςμοί.

Ὡς σκοπὸς τῆς γεωγραφίας ἐτίθετο «οὐχὶ ἡ ἐκστήθις βιβλίων ξηρῶν καὶ δυσνοήτων, ἐν οἷς τὸ ὀνοματολόγιον τῶν ἔθνων, τῶν ὁρέων, τῶν ποταμῶν κλπ. καὶ ἡ συσσώρευσις ἐν τῇ μνήμῃ πληθύος ἀσυναρτήτων καὶ νεκρῶν γνώσεων» ἀλλ' ἡ ἀπόκτησις βιωφελῶν γνώσεων, ἐκτείνομένης «τῆς κατὰ χῶρον ὑπάρξεως τοῦ παιδός».

Ἱστορία. Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας ἄρχεται ἐν τῇ τρίτῃ τάξει ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ τελειώνει τὸ τέταρτον ἔτος εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους.

Ὡς σκοπὸς δὲ τῆς ἱστορίας ἐτίθετο «οὐχὶ ἡ τῶν ἱστορικῶν συμβάντων, τῶν χρονολογιῶν καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἱστορικῶν προσώπων ἀπομνημόνευσις καὶ ἐν γένει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδὸς ἀποταμίευσις ὕλης ἱστορικῆς, ἀλλὰ τὸ μὲν ἡ δι' αὐτῆς ἠθικὴ μόρφωσις αὐτοῦ, ἡ ἐμπνευσις φρονήματος ἔθνικοῦ καὶ φιλοτιμίας, ὅπως καταστῇ μέλος ἄξιον τοῦ μεγαλουργήσαντος ἔθνους, τὸ δὲ ἡ συστηματοποίησις ἐκ τῶν ἐνόντων τῶν ἱστορικῶν γνώσεων, ὥς ἐκ τῶν διαφόρων μαθημάτων τῶν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκομένων ἐπορίσθῃ καὶ ἡ ἰδιοποίησις αὐτῶν».

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1881 ὡς παράρτημα τῶν πρακτικῶν ὁδηγιῶν τοῦ Πετρίδου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου πρόγραμμα δημοτικοῦ σχολείου, ἔχοντος τέσσαρας τάξεις καὶ ἓνα διδάσκαλον, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐκτεθέν.

Καίτοι αἱ πρακτικαὶ ὁδηγίαι εἶναι ἀτελεῖς, ἐν τούτοις ἀποτελοῦν σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐξέλιξιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Ἀπὸ τούτων ἄρχεται πλέον συστηματοποιουμένη ἡ διδασκαλία ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις καὶ βαδίζουσα ἐπὶ σχεδίου, σπαργανώδους μὲν, ἀλλὰ πάντως διαφωτιστικοῦ διὰ τοὺς μέχρι τότε εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐργαζομένους διδασκάλους. Διὰ τοῦ προγράμματος τούτου κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως καθορισθῇ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας ἑκάστου μαθήματος καὶ νὰ ἐκλείψῃ ἡ κρα-

τοῦσα μηχανικὴ ἐργασία τοῦ σχολείου. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἤρκει μόνον τὸ πρόγραμμα. Ἐχρειάζοντο καὶ οἱ διδάσκαλοι, οἵτινες θὰ τὸ ἐφήρμοζον, τοιοῦτοι δὲ δὲν ὑπῆρχον.

Ἀλλ' ἤδη ἤρχισε νὰ γίνεται αἰσθητὴ ἡ χρησιμότης τοῦ προγράμματος. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐπέστρεψαν ἐξ Εὐρώπης, ὅπου εἶχον σταλῆ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, οἱ πρῶτοι παιδαγωγοί, οἱ ὅποιοι καὶ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν σύνταξιν προγραμμάτων. Τοιουτοτρόπως δὲ καταρτισθέντα ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ Παπαμάρκου, ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1894 τὰ πρῶτα ἄρτια καὶ ἐπιστημονικὰ προγράμματα τῶν διαφόρων τύπων τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Τὰ προγράμματα ταῦτα κανονίζουν τὴν ὕλην τῶν μαθημάτων καὶ τὰς ὥρας, καθ' ἃς ἕκαστον αὐτῶν δεόν νὰ διδάσκηται, ἐν τοῖς τετρατάξις, τριταξίς, διταξίς καὶ μονοταξίς δημοτικοῖς σχολείοις, χωριστὰ τῶν ἀρρένων καὶ χωριστὰ τῶν θηλέων, ὡς ἀκολουθῶς:

Α'. ΤΕΤΡΑΤΑΞΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΑΡΡΕΝΩΝ

Μ α θ ή μ α τ α	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Σύνολον
Θρησκευτικὰ	3	3	3	3	12
Ἑλληνικὰ	13	11	10	10	44
Ἀριθμητικὴ	3	3	3	3	2
Γεωμετρία	—	—	—	2	2
Ἱστορία	—	—	2	2	4
Γεωγραφία	—	2	2	2	6
Φυσικὴ Ἱστορία	—	—	2	2	4
Φυσικὴ	—	—	—	2	2
Ὡδικὴ	3	3	3	3	12
Ἰχνογραφία	—	—	2	2	4
Καλλιγραφία	—	2	2	2	6
Γυμναστικὴ	4	4	3	3	14
Ἐν ὅλῳ	26	28	32	36	122

Ἀναλυτικῶς δέ·

Θρησκευτικά. α' τάξις: Ἐκτὸς τῶν προσευχῶν, ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ, κλήσις τοῦ Ἀβραάμ, Ἀβραάμ καὶ Λώτ, φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ, γάμος τοῦ Ἰσαάκ, Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ, γέννησις τοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς δωδεκαετής, βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ἐν Καννᾶ γάμος, ὁ Ἰησοῦς φίλος τῶν παιδίων, ἡ ἀνάστασις τοῦ Ναοῦ τῆς ἐν Ναὶν χήρας, τὰ πάθη καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ.

β' τάξις: Προσευχαί. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, πρώτη ἁμαρτία, ὁ κατακλυσμός, ὁ πύργος τῆς Βαβέλ, ἡ γέννησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ προσκύνησις τῶν μάγων, ἡ βάπτισις τοῦ Ἰησοῦ, ὁ εὐσπλαγχνὸς Σαμαρείτης, ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, ἡ ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου, ἡ θριαμβευτικὴ τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ εἴσοδος, ὁ μυστικὸς δεῖπνος, τὰ πάθη, ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ.

γ' τάξις: Προσευχαί. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ πρώτη ἁμαρτία, Κάϊν καὶ Ἀβελ, ὁ κατακλυσμός, βίος Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, ἱστορία τοῦ Ἰακώβ, ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ, Μωϋσῆς, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, οἱ κριταί, οἱ προφῆται, ὁ Ζαχαρίας ἐν τῷ Ναῶ, Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, γέννησις τοῦ Χριστοῦ, βάπτισις, ἐκλογή τῶν μαθητῶν, ὁ ἄφρων πλούσιος, ὁ ἄβροδίαιτος πλούσιος καὶ ὁ πτωχὸς Λάζαρος, ὁ ἄσωτος υἱός, ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἰησοῦ, ἡ Πεντηκοστή, γεωγραφία τῆς Ἀγίας Γῆς.

δ' τάξις: Προσευχαί. Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Ἰησοῦ, θάνατος τοῦ Ἰωάννου, οἱ πειρασμοὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ ἐκ τοῦ Ναοῦ ἐκδίωξις τῶν πωλούντων, ἡ παραβολὴ τοῦ σπορέως, τὸ Μέγα Δεῖπνον, ἡ παραβολὴ τοῦ πονηροῦ δούλου, ἡ παραβολὴ τῶν ταλάντων, τῶν δέκα παρθένων καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γεσθημανῇ, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του. Γεωγραφία τῆς Ἀγίας Γῆς. Κατήχησις: (τὸ σύμβολον τῆς Πίστεως, περὶ Ἐκκλησίας, τὰ μυστήρια, περὶ προσευχῆς, ὁ δεκάλογος).

· **Ἑλληνικά.** α' τάξις: Λεκτικαὶ ἀσκήσεις (πραγματογνωσία). Σχολεῖον, ἐκκλησία, μέρη τῆς οἰκίας, δωμάτιον, κοιτών, ἐστιατόριον, μαγειρεῖον, αὐλή, κῆπος, οἰκογένεια, νομίσματα, μουσικὰ ὄργανα, στρατιωτικὰ ὄργανα καὶ ὅπλα, μέσα συγκοινωνίας, τὸ ἀνθρώπινον

σῶμα, ἐπιμέλεια τοῦ σώματος, ἐνδύματα, ἐορταί. Ἀνάγνωσις. Γραμματική δὲν γίνεται εἰς ἰδιαιτέραν ὥραν, ἀλλ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναγνώσεως. Ποιήματα.

β' τάξις : Λεκτικαὶ ἀσκήσεις. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, αἱ τροφαὶ τοῦ ἀνθρώπου, φωτιστικὰ μέσα καὶ ὕλαι, αἱ κατοικίαι τῶν ἀνθρώπων, τόποι διαμονῆς τῶν ἀνθρώπων, χωρίον, εἶδη στρατιωτῶν, ναυτῶν βίος, ἀλιέων βίος, δάσος, ἡλικίαι, ἐπιτηδεύματα, ὁ χρόνος. Ἀνάγνωσις. Γραμματική : ἡ ἀπλῆ πρότασις, λήγουσα, παραλήγουσα κτλ. διαίρεσις τῶν λέξεων εἰς ὀξυτόνους κτλ., διαίρεσις τῶν φωνηέντων, τονισμός τῆς προπαραληγουσῆς, πνευματισμός τῶν ἀπὸ υ καὶ ρ ἀρχομένων λέξεων, ὄνομα οὐσιαστικόν, κλίσις τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ ἄρθρου, ἐπίθετον, ρῆμα, ἀντωνυμίαι, τὰ σημεῖα τῆς στίξεως. Ὁρθογραφία. Ποιήματα.

γ' τάξις : Ἀνάγνωσις· ἀπταιστος λογικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάγνωσις, ἐρμηνεία τῶν λέξεων, ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἀναγινωσκομένων. Γραμματική : οὐσιαστικά, οἱ κυριώτεροι περὶ τονισμοῦ κανόνες, συναίρεσις, ὀνόματα συνηρημένα τῆς α' κλίσεως, ἐπίθετα, ἀντωνυμίαι, ρήματα, μετοχή, ἄκλιτα, Συντακτικόν· ἡ ἀπλῆ πρότασις, ἡ πεπλατυσμένη πρότασις. Ὁρθογραφία. Ποιήματα.

δ' τάξις : Ἀνάγνωσις. Γραμματική, ὡς ἐν τῇ γ' : ἀντωνυμίαι, ἐκθλιψις, κρᾶσις, ὀνόματα, ἐπίθετα, ἀριθμητικὰ ἐπίθετα, ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι λέξεις, ρήματα, ἄκλιτα. Συντακτικόν : συνέχεια τῆς πεπλατυσμένης προτάσεως. Συγγραφικαὶ ἀσκήσεις : περιγραφαί, διηγήματα σύντομα καὶ ἐπιστολαί. Ποιήματα.

Ἀριθμητική. α' τάξις : Παντοδαπαὶ ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν 1—10 καὶ 10—20. Ἐκμάθησις τῆς γραφῆς τῶν ἀριθμῶν ἀπὸ τοῦ 1—20. Γραφή τῶν σημείων τῶν 4 θεμελιωδῶν πράξεων. Ἀσκήσις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν 4 πράξεων ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν 1—20.

β' τάξις : Παντοδαπαὶ ἀσκήσεις ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν 1—100. Προβλήματα. Γραφή τῶν αὐτῶν ἀριθμῶν, ἐκτέλεσις ἐπ' αὐτῶν τῶν 4 θεμελιωδῶν πράξεων διὰ τῶν σημείων αὐτῶν.

γ' τάξις : Αἱ τέσσαρες πράξεις τῶν ἀκεραίων ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν 1—1000 καὶ πέραν αὐτῶν. Τὰ ἀπλούστατα ἐκ τῶν κλασμάτων. Ἀπλῆ μέθοδος τῶν τριῶν. Τροπὴ μονάδων τοῦ παρ' ἡμῖν ἐν χρή-

σει μετρικοῦ συστήματος ἀπὸ μεγαλυτέραν εἰς μικροτέρας καὶ τὰ-
νάπαλιν. Προβλήματα. Βάσανος τῶν 4 πράξεων.

δ' τάξεις: Αἱ 4 πράξεις τῶν ἀκεραίων ἐπὶ ἀριθμῶν πολυψηφίων.

Κλασματικοί, δεκαδικοί καὶ συμμιγεῖς ἀριθμοί. Εὗρεσις τοῦ τόκου.

Γεωμετρία. δ' τάξεις: Κύβοι, ὀρθογώνιον παραλληλεπίπεδον, κε-
κλιμένον παραλληλεπίπεδον, ὀρθὸν τριγωνικὸν πρίσμα, τριγωνικὴ
πυραμὶς, σφαῖρα, εὗρεσις τοῦ ὄγκου τοῦ κύβου καὶ τοῦ ὀρθοῦ πα-
ραλληλεπιπέδου.

Ἱστορία. γ' τάξεις: Ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τοῦ Μεγά-
λου Ἀλεξάνδρου.

δ' τάξεις: Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς
χρόνων.

Γεωγραφία. β' τάξεις: Πατριδογραφία. Τὰ γενικώτερα ἐκ τῆς
γεωγραφίας· ἡ γῆ ὡς κατοικία ἐμψύχων ὄντων, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ
γῆ, ἡ ξηρὰ καὶ τὰ ὕδατα, ἡ ξηρὰ ὡς κατοικία τοῦ ἀνθρωπίνου
γένους, ἡ ξηρὰ κατὰ τὴν χρησιμότητα αὐτῆς, τὰ ὑψώματα τῆς
ξηρᾶς, τὰ ὕδατα, αἱ κῶμαι, αἱ πολίχναι κτλ., χαρτογραφία τοῦ
δήμου, ἐν ᾧ κατοικεῖ ὁ διδασκόμενος.

γ' τάξεις: Ἑλλάς· ἡ ἐπαρχία καὶ ὁ νομὸς ἐνθα ὁ μαθητῆς, τὰ ὄρια,
τὰ ὄρη, οἱ ποταμοί, αἱ λίμναι, οἱ νομοὶ καὶ αἱ μεγαλύτεραι πόλεις,
τὸ κλίμα καὶ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος, χαρτογραφία.

δ' τάξεις: Τὰ ἀπλούστατα ἐκ τῆς μαθηματικῆς γεωγραφίας, ἡ γῆ
ὡς οὐράνιον σῶμα κτλ., ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς, Εὐρώπη, Ἑλλάς,
Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, τὰ ἄλλα Κράτη τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου,
Μικρὰ Ἀσία, Αἴγυπτος, χαρτογραφία.

Φυσικὴ ἱστορία. γ' τάξεις: Ὀρυκτά, φυτά, ζῷα.

1. Μεταξὺ τῶν φυτῶν διδάσκονται τὸ ἴον, ὁ ὑάκινθος, ἡ κἀναβις, τὸ λῖνον,
τὸ κιννάμωμον, ἡ μαλάχη, μεταξὺ δὲ τῶν ζώων ἡ τρίγλη, ἡ σαρδίνη, ἡ ἀρίγ-
γη, ὁ καρκῖνος, ἡ σηπία καὶ ὁ ὀκτάπους, ὁ ὀνίσκος, ὁ σκόμβρος, ὁ τέττιξ,
ἡ τευθίς. Ὁ δυστυχὴς μαθητῆς τὰ κοινότερα τῶν φυτῶν καὶ ζώων, τὰ ὅποια
ἔβλεπε καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ τὰ ὅποια ἐγνώριζε μὲ ἄλλα ὀνόματα, ἐδιδά-
σκετο εἰς τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας κατὰ τρόπον ὥστε νὰ νομίζῃ, ὅτι
ἐπρόκειτο περὶ ἀγνώστων τινῶν τεράτων, τῶν ὁποίων τὴν παράστασιν εἰς
μάτην προσεπάθει νὰ συλλάβῃ.

δ' τάξεις: Ὅρυκτά, φυτά, φυσιολογία τῶν φυτῶν, ζῶα, σωματολογία. Αἱ φυλαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Φυσική. δ' τάξεις: Βαρύτης, τρόπος συγκροτήσεως τῶν σωμάτων, ὑδροστατική, ἀέρια, θερμότης, μαγνητική βελόνη, πυξίς.

ᾠδική. ᾠσματα καὶ ἐκκλησιαστικά ᾠσματα, ἀναγραφόμενα ἐν τῷ προγράμματι.

Ἰχνογραφία. α' καὶ β' τάξεις: Δὲν διδάσκεται εἰς ἰδιαιτέρας ὥρας «ἀλλὰ συμπαρακολουθεῖ καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν αἰσθητοποιὸν διδασκαλίαν».

γ' τάξεις: Ἀπεικόνισις εὐθειῶν γραμμῶν, καὶ διαφόρων σχημάτων ἐξ εὐθειῶν γραμμῶν συγκειμένων. Τὰ στοιχειωδέστατα περὶ φωτὸς καὶ σκιᾶς.

δ' τάξεις: Ἡ καμπύλη γραμμή. Ἀπεικόνισις διαφόρων σχημάτων ἐξ εὐθειῶν καὶ καμπυλῶν ἀποτελουμένων. Τὰ σπουδαιότατα τῶν διδασμάτων τῆς σκιαγραφίας καθ' ὑποδείγματα.

Καλλιγραφία. β' τάξεις: Ἀσκήσεις εἰς τὴν καλλιγράφειαν τῶν μικρῶν γραμμάτων καὶ λέξεων καὶ φράσεων, αἵτινες περιέχουν ὅλα τὰ μικρὰ γράμματα.

γ' τάξεις: Ἀσκήσεις εἰς τὴν γραφὴν τῶν κεφαλαίων γραμμάτων. Ἀριθμοί, ἀκέρατοι, κλασματικοί καὶ μικτοί.

δ' τάξεις: Λέξεις καὶ φράσεις εἰς μικρότερον μέγεθος γραμμάτων. Στρογγύλη γραφή.

Γυμναστική. α' τάξεις: Παιδιαὶ (ἄμνος καὶ λύκος, μυῖνδα ἐν κύκλῳ, νεοσσοὶ καὶ ἀετός, ἡ πολιορκία, μυῖνδα ραβδοῦχος). Ἀσκήσεις τακτικαὶ καὶ ἐλεύθεραι.

β' τάξεις: Παιδιαὶ (μυῖνδα ἐκ κύκλῳ διπλῶ, ἄμνος καὶ λύκος ἐν κύκλῳ διπλῶ, δρόμος περὶ κύκλον, διελκυστίνδα, ὁ τυφλοπόντικος). Ἀσκήσεις τακτικαὶ καὶ ἐλεύθεραι.

γ' τάξεις: Παιδιαὶ (δρόμος περὶ κύκλον διπλοῦν, ἀντίδρομος, ἡ τρίκυμία). Ἀσκήσεις τακτικαὶ καὶ ἐλεύθεραι. Πεζοδρομίαι.

δ' τάξεις: Παιδιά (ἡ τοῦ κέντρου σφαῖρα, δρόμος περὶ κύκλον, ραβδοῦχος, σκλαβάκια.